

KEREZSI KLÁRA*

Kriminálpolitika egykor és ma**

Válság és reformok mindig voltak. A 19-20. század fordulója azonban olyan kitüntetett szerepet foglal el a magyar büntetőjogi és kriminológiai gondolkodás történetében, amelyhez – merőben más szempontból ugyan – csak az 1878-as Csemegi féle büntető törvénykönyv mérhető. Ugyanakkor érdemes átgondolni, hogy mi volt az a meggyőző erő, amely az alig harminc évvel korábban megreformált büntetőjogot további reformok követésére készítette?

A következőkben arra hívom az olvasót, tartson velem egy kriminálpolitikai „utazásra,” és annak kiderítésére, hogy miért veszítjük el időnként a kriminálpolitika józan-ság iránytűjét. Utazásunk során segítségünkre lehet Nagy Ferenc professzor, aki jól látja, hogy a kriminálpolitika alakulása „ingamozgásként” jellemezhető,¹ és büntetőjog-ásként elemezve a hazai kriminálpolitikai tendenciákat, számos megállapítása és megfigyelése okulásul szolgál a kriminológusoknak is.

Meg kell vizsgálnunk azt is, hogy hol érdemes ezt a bizonyos elveszett iránytűt keresni: a jogalkotásban, a tudományos eredményekben, vagy a politikában. Utazásunk végén számot vehetünk azzal, hogy érdemes-e népmesei hősnek lennünk, és azért a lámpa alatt keresni a tűt, mert ott világos van – noha tudjuk, hogy nem ott veszítettük el...

1. Kezdjük a tűvel!

Balogh Jenő, Irk Albert, Hacker Ervin, Vámbéry Rusztem, Fayer László, Nemes Lipót, Nagyiványi Fekete Gyula és még sorolhatnám a nagy jogászok neveit a 20. század elejéről, akik a magyar kriminológia történetét is írták.

„A laikusok, sőt a büntetőjog alapvető kérdéseivel foglalkozók egy része is azt hiszi, hogy a bűncselekmények ellen a leghathatósabb visszatartó eszköz: a büntetés” – írta Balogh Jenő 1906-ban.² Büntetőjogásként is jól látta, hogy a bűncselekmények csök-

* egyetemi tanár, Nemzeti Köszolgálati Egyetem

** A tanulmány szerkesztett és javított másodközlés, amely megjelent: KEREZSI KLÁRA: *Kriminálpolitika akkor és ma*. Jogtörténeti Szemle (1.), 2016. 16–24. pp.

¹ NAGY FERENC: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. MTA doktori értekezés tézisei. Kézirat, Szeged, 2016. URL: http://real-d.mtak.hu/948/1/dc_1118_15_tezisek.pdf

² BALOGH JENŐ: *Nyomor és büntettek*. Budapesti Szemle, a Magyar Tud. Akadémia megbízásából (szerkesztő: Gyulai Pál) 128. kötet. Franklin Társulat, Budapest, 1906.

kentésére irányuló törekvésnek a büntetéssel részben egyenrangú, részben annál fontosabb fegyverei is vannak. Ilyen például a megelőzés, a büntetés helyett alkalmazandó nevelési rendszabályok, a büntetés pótló és más eszközök, vagy a biztonsági rendszabályok. A bűncselekmények oksági tényezőivel kapcsolatosan Balogh Jenő három alapvető tétele:

- 1) a bűnözésnek nem egy, hanem számtalan oka van;
- 2) csak utólag lehet megállapítani azt, hogy melyik tényező milyen súllyal hatott a bűncselekmény véghezvitelére; és
- 3) a bűncselekmények társadalmi tényezői ellen hathatós küzdelemmel lehetséges a megelőzés.

A megelőzés érdekében Balogh Jenő különösen fontosnak tartotta az elhagyott társadalmi osztályok védelmét, és ezen belül is elsődlegesen a gyermekvédelem prevenciószerepét. Száz évvel ezelőtt is volt – és ma is van – néhány olyan „közügy,” amelynek megoldása a törvényhozásra, a kormányra és a társadalomra vár. Balogh Jenő ezek közé sorolta a népnevelés fejlesztését, a szövetkezet ügyét, a betegápolást, a betegsegélyezést, a munkásbiztosítást, a szegényügy rendezését, valamint a köz- és magánjótékonyosság gyakorlását.³

II. A kriminológia hatása a büntetőjogra

A 19. század végén a kriminálantropológiai és a kriminálszociológiai iskolák tanainak hatására a jogelméletben uralkodóvá vált az a felfogás, hogy a büntetőjognak nemcsak a bűncselekménnyel, hanem az elkövetővel, a cselekmény indítóokával, stb. is foglalkoznia kell, és a büntetés kiszabásánál és végrehajtása során az individualizációra kell törekedni.⁴ A kriminológia tudományos eredményeinek hatására a klasszikus büntetőjog formál-dogmatikai fogalma a tettes egyéniségének megítélésével, és a veszélyesség értékelésével gazdagodott. Olyan prospektív értékítélet fogalmazódik meg, amely az elkövetőnek a jövőbeli jogsértő magatartására, ennek valószínűségére vonatkozik.⁵

Az új nézetek – elsősorban a harmadik iskola közvetítésével – beépültek a büntetőjogi jogalkotásba. A determinista pozitívista irányzat és a szabad akarat mellett állást foglaló klasszikus irányzat között létrejött kompromisszum az elkövetők osztályozásában is megmutatkozott. A kriminológia a bűnelkövetők különböző rendszerű osztályozásával megtermékenyítette a büntetőjogi gondolkodást. A bűnözőket két nagy osztályba sorolták: a.) az *alkalmi bűnözőkre*, akik véletlenül – külső okok hatására – kerültek összeütközésbe a törvénnyel, és b.) a *szokásszerű bűnözőkre*, akik belső okokból, személyiségükben mélyen gyökerező hajlamból bűnöznek.⁶ A kriminál-antropológiai

³ BALOGH 1906.

⁴ PATERA ANTAL: *A visszaesők megítéléséről és a visszaeső bűnözésről*. Ügyészi Kiskönyvtár, 21.k. Legfőbb Ügyészség Titkársága. Budapest, 1968. 77–122. pp.

⁵ SZABÓ ANDRÁS: *Recepció és kreativitás a büntetőjogban*. <http://zeus.phil-inst.hu/recepcio/htm/jogtud.htm>

⁶ Egyes szerzők a két főcsoporton belül számtalan alcsoportot különböztettek meg. Lásd például: FINKEY FERENC: *A Magyar Büntetőjog Tankönyve*. Grill Károly Könyvkiadó Vállalat, Budapest, 1914. 156–160. pp.

irányzat képviselői szerint a „hajlamból” bűnözők mind visszaesők, függetlenül attól, hogy korábban és később milyen természetű bünteteket követtek el (generális visszaesés). A kriminál-szociológiai irányzat képviselői szerint a szigorúbb felelősségre vonást az teszi indokolttá, hogy az elkövető azonos motívumból bűnözik, mely motívumot a korábbi büntetéssel nem sikerült felszámolni. Elvetették a generális visszaesést, helyette a speciális visszaesés elvét ajánlották, amely szerint csak azok a büntetett előéletű személyek visszaesők, akik azonos motívumból bűnöznek, ezért rendszerint azonos, vagy hasonló jellegű bünteteket követnek el.⁷ A közvetítő irányzat arra az álláspontra helyezkedett, hogy a tetтарыos büntetési rendszer az alkalmi bűnözők körével szemben fenntartható, tőlük ugyanis újabb bűncselekmény elkövetése nem várható. A szokásszerű bűnözőket csak abból a szempontból vizsgálták, hogy javíthatónak vagy javíthatatlannak tekinthető-e az adott személy, ennek megfelelően a büntetés célját megjavításban vagy az ártalmatlanná tételben határozták meg.⁸

A visszaesőkkel szemben szükséges társadalmi védelem és az egyéni elbánás elméleti egységét tehát a pozitivisták iskolája teremtette meg azzal, hogy vizsgálódásainak középpontjába a *tettet* állította. A személyi társadalomra veszélyesség fogalma lehetővé tette, hogy a tettet az általa elkövetett cselekménytől elkülönítetten is vizsgálják. A *veszélyes állapot* megelőzése általános társadalmi intézkedésekkel érhető el – mondták – például a nyomor enyhítésével. Ha azonban ezek az intézkedések nem érik el a céljukat, akkor a társadalom védelme érdekében az „állam köteles büntetőjogi eszközökkel megfékezni a pre-delictuel veszélyes állapot továbbfejlődését.”⁹

Ma talán holisztikus megközelítésként értelmeznénk Balogh Jenő mondatait: „a jövő kodifikátorának a feladatául kell tekinteni azt, hogy a bűncselekmény és a büntetett, valamint a bűncselekmény leküzdésére alkalmas eszközök nemcsak *jogi*, hanem *embertani* és *társadalomtudományi* szempontból is vizsgáltassanak és a tételes jog ezen megfigyelés alapján szabályoztassék.”¹⁰

III. Elmozdulás a tetтарыosság mércéjétől

A tetтарыosság mércéjétől két irányban is elmozdult a kriminálpolitika, amikor a közrendre csekély veszélyt jelentő, illetve a személyében is veszélyes ember fogalmát megalkotta.

- 1) A bűnelkövetésre indító társadalmi körülmények között élő *kevés veszélyes tettes* (gyermek- vagy fiatalkorú, megtévedt elsőbűntényes) cselekményét enyhében kell értékelni,
- 2) a méltánylást nem érdemlő személyes tulajdonságokkal rendelkező *veszélyes tettes* cselekményénél pedig szinte közömbösé válnak a külső körülmények.

⁷ PATERA 1968, 77–122. pp.

⁸ GÖNCZÖL KATALIN: *A visszaeső bűnelkövetők tipológiája*. KJK, Budapest, 1980.

⁹ PRINS, A: *La défense...* id. mű 141.p. Idézi: GÖNCZÖL 1980, 44. p.

¹⁰ BALOGH JENŐ: *Küzdelem a hivatásszerű büntetett osztályokkal szemben*. Jogtudományi Közöny Harminczötödik évf. 52. sz. 1900. 377-378. p. URL: < http://real-j.mtak.hu/2166/1/JogtudomanyiKozlony_1900.pdf >

A kapitalizálódó társadalomban, a gyáripar kialakulása, a városok lélekszámának növekedése, és a szegénység és a deviáns magatartásformák közötti összefüggés először a hatóságok és a filantrópok figyelmét keltette fel. Később a hivatalos statisztika adataiból is láthatóvá vált, hogy a fiatalkorúak züllése több országban is olyan méreteket öltött, amint korábban nem tapasztaltak: a gyermekek és fiatalkorúak közül sokkal többen követtek el jogellenes cselekményt, mint azelőtt.

- „Franciaországban, amelynek hivatalos statisztikája a leghosszabb időre nyúlik vissza, az utolsó három évtizedben a fiatalkorúak kriminalitása 450 %-kal növekedett, vagyis több mint megnégyszereződött.
- A német birodalomban 1882-1896-ig a felnőttek bűncselekményeinek száma 4,6%-kal, a fiatalkorúké 16,7%-kal növekedett: 1896-1900-ig a felnőttek kriminalitása 4%-kal csökkent, a fiatalkorúaké 6%-kal ismét emelkedett.
- Hazánkban három évtized előtt (1880 körül – K.K.) 2300, jelenleg több mint 12,000 fiatalkorút ítélnék el évente; ma az összes elítélteknek 16,4%-a fiatalkorú.”¹¹

*A társadalomra veszélyes ember fogalmának megkonstruálásával elvált egymástól a közveszélyesség és a bűnösség. A tetтарыosság mértékétől történő elmozdulás először a fiatalkorúak és az alkalmi büntettek enyhébb elbírálási lehetőségeit teremtette meg (1908. évi XXXVI. tc. I. Bn).*¹²

A fiatalkorúaktól a visszaesőkig, a konok bűnöző fogalmáig, illetve a dologház és a szigorított dologház intézményéig eljutni logikus gondolati lánc volt a 100 évvel előtti kriminológusok számára. A megkezdett úton ugyanis végig kellett menni. A kriminológia ugyanis nem csak azt állította, hogy a közre kevésbé veszélyes egyén cselekményének szükségyszerűen enyhébb elbírálást kell lehetővé tenni, hanem sokkal inkább azt, hogy az *egyéniesítés szükséges a személyhez illeszkedő büntetés alkalmazásához*. Ebből következően a személyi jellemzők mind alacsonyabb, mind pedig fokozottabb személyi veszélyességet képezhetnek. Ezért, ha a közveszélyesség megállapítható volt, a tetтарыosságot meghaladó mértékű, súlyosabb következmények megállapítása is lehetővé vált (pl. a veszélyes visszaesőkkel szemben). Magyarországon a *megrögzött büntettek* ártalmatlanná tételét szolgálta a *határozatlan tartamú biztonsági őrizet* jogintézménye (a megrögzött büntettek határozatlan tartamú elítéléséről szóló 1928. évi X. tc.), amelynek keretében összeegyeztethető volt a megtorlás, az ártalmatlanná tétel, a speciális prevenció és az átnevelés.¹³

Az európai büntető jogszabályok a határozatlan tartamú szabadságvesztés-büntetést a közveszélyes büntettek két nagy csoportjával szemben vezették be: (1) a *szokásszerű bűnözőkkel*, és (2) a *veszélyes visszaesőkkel* szemben.¹⁴ A veszélyes és a szokásszerű bű-

¹¹ BALOGH JENŐ: *Gyermekek és fiatalkorúak a bíróság előtt*. A gyermek, a Magyar Gyermektanulmányi Társaság közlönye, 1910/ 1, 1–13. pp. (1910a)

¹² Lásd: A büntető törvénykönyvek és a bűnvádi perrendtartás kiegészítéséről és módosításáról szóló 1908. évi XXXVI. tc. (I. Bn.) teremtette meg a fiatalkorúak büntetőjogát, a pénzbüntetés reformját, a feltételes elítélés és a határozatlan elítélés bevezetését. A novella a felnőttek tekintetében bevezette a kiszabott büntetés feltételes felfüggesztésének intézményét (sursis). Meghatározta a fiatalkorúság fogalmát (a 12–18 év közötti személyeket tekintette fiatalkorúnak), s a szankciórendszere preventív szemléletet tükrözött.

¹³ GÖNCZÖL 1980.

¹⁴ GÉVAY-WOLFF, NÁNDOR, IFJ.: *Nemzetközi küzdelem a megrögzött büntettek ellen*. In: Bertl Emil – Jencs Árpád (szerk.): *Angyal Szeminárium Kiadányai*. 18. szám. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda, Budapest.

nözök elleni fokozottabb harc első jogi eszközei az európai büntetőkódexek voltak, amelyek a visszaesést tekintették a különösen veszélyes bűnözővé nyilvánítás alapjának.

Balogh Jenő a XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszusról írott beszámolójában kiemelte, hogy a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület (NBE) kongresszusán a napirendre tűzött három kérdés közül az egyik a közveszélyes büntetésekre, és velük szemben a társadalom védelmét fokozottabban biztosító rendszabályok alkalmazására vonatkozott. Nem véletlen, hogy a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület megalakulásától fogva ez a probléma volt az egyik legjelentősebb programpontra. Mint Balogh Jenő megjegyzi, „ez a tény is bizonyítja, hogy mennyire alaptalan az az unos-untig hangoztatott szemrehányás, hogy az újabb büntetőjogi iskolák, és ezek között a NBE is érzélgős elnézéssel dédelgetik a romlottakat és a büntetéseket és a megtorlásnak hatálytalanná tételére, illetőleg arra törekcszenek, hogy a büntetcsések rászabadítassanak a tisztességes társadalomra.”¹⁵ Balogh értékelése szerint az NBE küzdclmeinek két egyformán figyelemre méltó, és a büntető törvényhozás, valamint az igazságszolgáltatás történetében emlékezetes, sőt korszakos eredménye van:

- 1) *Küzdelem a rövid tartamú szabadságvesztés ellen.* Ezzel sikerült elismeréshez juttatni és az európai törvényekbe is átvinni azt a helyes és igaz eszmét, hogy a kezdő, alkalmi büntettest kímélni, bizonyos megbocsátással felemelni, a felesleges és ártalmas szabadságvesztés-büntetéseket pedig lehetőleg mellőzni kell.
- 2) A másik vívmány annak felismerése, [...] hogy a *büntettesek bizonyos csoportjaival szemben hatástalan a büntetés*, a társadalom megvédésére teljesen alkalmatlan és hogy épp a társadalom tisztességes, más tagjainak megvédése érdekében más, hathatósabb, célravezetőbb rendszabályokra van szükség.¹⁶

A kriminológia tudománya tehát elindult az egyéniesítés és az ezzel járó osztályozás útján, és konzekvensen végig is ment rajta, bizonyítva, hogy *az individualizáció nem csak enyhébb, de súlyosabb következményekhez is vezethet.*

IV. A kriminológia hatása a büntető ítélkezésre

Balogh Jenő, aktív igazságügyi miniszterként, „A kriminológia hatása a büntető ítélkezésre” címmel 1913. január 13-án tartotta rendes tagi székfoglalóját a Magyar Tudományos Akadémián.¹⁷ Mivel ebben az időszakban még nem volt szokásban a székfoglaló előadások nyomtatott változatának megjelentetése, az előadáson elhangzottakat az Akadémia folyóiratában közzétett beszámoló alapján rekonstruálhatjuk.

Balogh Jenő székfoglaló előadásban ismertette a büntető törvénykezés kialakulásának történetét a 19. század első felében, jellemezte a tételes jogokat, Lombroso és követőinek tanait, az új irányokat, a kriminológia kezdetét és fejlődését, majd kimutatta a

¹⁵ BALOGH JENŐ: *A XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus I.* Jogtudományi Közlöny 1910/36, 297–299. pp.

¹⁶ BALOGH JENŐ: *A XI. Nemzetközi Büntetőjogi Kongresszus I.* Jogtudományi Közlöny 1910/37, 307–310. pp.

¹⁷ HEINRICH GUSZTÁV (szerk.): *Akadémiái Értcsítő 1913.* XXIV. kötet, 1913. A M. Tud. Akad. jegyzőkönyvei. Második Akadémiai Ülcs, A II. Osztály első ülcs 1913. január 13., 130. p.

kriminológia hatását a büntetőjogra. Mint a kiváló büntetőjogász hangsúlyozta „egyé-
nenként kell megbírálni a gonosztevéket, a visszaesőket és azokat a bűnösöket, akik hi-
vatásterü gonosztevék szigorúan; viszont azokat, akik első bűn miatt kerülnek a bírósá-
g elé, továbbá a fiatalokúakat és a gyenge akaraterejűeket kíméletesebben kell büntet-
tetni.” Majd azzal folytatta, hogy „[A] legutóbbi büntetőnovella kimondta, hogy méltá-
nyos esetben felfüggeszti a büntetés végrehajtását, de itt nem kellett volna megállnia,
nem kellett volna megelégednie az egyszerű dorgálással, hanem a bűnöst felügyelet alá,
gyámkodás alá kellett volna helyezni. Szükség van arra, hogy afelett, aki egyszer bűn-
be esett, gyámkodjanak, de ne az állam végezze ezt a gyámkodást, mert az állam mai
berendezettségében erre nem alkalmas, hanem végezze ezt a társadalom. A bűneseteket
nemcsak jogi, de orvostudományi és társadalmi szempontból is meg kell vizsgálni és a
büntetőjogi dogmatika irányának véget kell vetni.”¹⁸

A visszatekintő történeti elemzésnél mindig megtaláljuk azt a pontot/időszakot,
amikor a tudományterület fejlődése, az elért tudományos eredmények új szakmapoliti-
kai irányok, és új szakmai eszközök megfogalmazásában öltének testet, amikor a *para-*
digmváltás bekövetkezik. Az I. Büntető Novella idején még nem volt nyilvánvaló, de
azóta tartós tapasztalat, hogy mindig akkor bukkanak fel új jogintézményi megoldások
a büntető anyagi és eljárásjog területén, amikor a *hagyományos igazságszolgáltatás te-*
hetetlen, és egyre kevésbé képes az elvárásoknak megfelelő módon működni. Az I.
Büntetőnovella idején a kriminológia új tudományos eredményei voltak azok, amelyek
helyet kértek a bűnözés kezelőrendszerében és a bűnelkövetésre adott reakcióban, mivel
a tudományos eredmények alapján megkérdőjeleződött a rövid tartamú szabadságvesztés
hatásossága. Az azonosítható konfliktus tehát a kezelőrendszerben a szabad akarat
filozófiai alapállása és a determináló külső körülmények összeütközésében jelent meg.

Nincs ez ma sem másként. Napjainkban is érzékelhetjük, hogy a tudomány fejlődése
egy új típusú eszközrendszert, a helyreállító igazságszolgáltatás eszközeinek alkalmazá-
sát kínálja az enyhe súlyú bűncselekmények kezelésére. Ma is azt tapasztaljuk, hogy
ezeknek az új eszközöknek és a nyomukban intézményesülő jogintézményeknek a *filozó-*
fiája eltér a tradicionális igazságszolgáltatás eszközrendszerétől. Ma is láthatunk ösz-
szeütközést ebben a szituációban: a helyreállító igazságszolgáltatást is az a konfliktus
hívta életre, amely a büntető igazságszolgáltatás működésében a „formális” legalitás és
az „informális” szociális és társadalmi körülmények, emberi viszonyok között feszül. A
helyreállító igazságosság – többek között – azt a kérdést feszegeti, hogy érvényesülhet-
nek-e eltérő vagy alternatív kulturális szempontok a büntető igazságszolgáltatásban?¹⁹
Igazolható-e egy elkülönült igazságszolgáltatás kifejlesztése, vagy el kell fogadnunk a
büntető igazságszolgáltatás érvényes működési maximáját, hogy „mindenki számára
ugyanannak a jognak kell érvényesülnie”? Azonos-e az „igazságosság” az „igazság el-
érésének folyamatával”? Úgy tűnik, hogy manapság ugyanolyan fájdalmas felismerés a
helyreállító igazságszolgáltatás témakörével foglalkozó szakemberek számára, hogy az
„egyenlően kimért jog” nem jár az igazság valódi szolgáltatásával az áldozatok számára,

¹⁸ Jogtudományi Közlöny 1913/3, 26. p. (1913. jan. 17.)

¹⁹ *The Maori and the Criminal Justice System a New Perspective: He Whaipaanga Hou*, Part 2, at p. 262. Idé-
zi: DYHRBERG, MARIE: *Maori based justice: an alternative dispute resolution in the criminal justice*
system. The Fifth International Criminal Law Congress, Sydney, Australia, 25–30 September 1994, p. 12.

mint amilyen fájdalmas felismerés volt korábban, hogy a törvény előtti egyenlőség jogi garanciájának érvényesülése sem jelent automatikus jogérvényesítési- és esélyegyenlőséget. A helyreállító igazságszolgáltatás azonban felcsillantja a reményt, hogy van olyan modell, amelyben érvényesíthető az igazságosság közös ideája, és mód van az eltérő tradíciók és eltérő kulturális sajátosságok érvényesítésére is. Az „egy igazság mindenkinek” tehát nem azonos azzal, hogy az igazságossághoz is mindenkinek ugyanaz az eljárás vezet. A helyreállító igazságszolgáltatás eszközeiről ugyanakkor azt gondolom, hogy még ennél is többre képesek, ugyanis társadalomszervező modellként nem csak a büntető igazságszolgáltatás, de a társadalmi igazságosság szolgálatába is állíthatók – e kérdés kibontása azonban már messze túlmegy jelen tanulmány keretein.²⁰

Kétségtelen, hogy ez a diszkrepancia jelent meg már az I. Büntetőnovella idején is: nem igazságos mindenkinek ugyanazt kimérni ugyanolyan bűncselekményért. Az elkövetők és körülményeik különbözők, szükség van az individualizációra.

A tetтарыnos büntetésnél a szankció általános értékmérőnek tűnik. Úgy vélem azonban, hogy a cselekmény súlyához igazodó szankció csak látszólag általános értékmérő. Nem szabad elfeledkeznünk arról, hogy egy ilyen „általános értékmérő” sok-e vagy kevés, az függ az adott társadalom közösségi-kulturális hagyományaitól, a bűnözés alakulásától, és nem utolsó sorban a nemzetközi hatásoktól is. Azaz, mindig társadalmi közmegegyezés kérdése, hogy milyen szankciót tekintünk a tett arányosnak. Ezt igazolja a kompozíció példája, amely – a szemet-szemért egyszerű elvével szemben – az első szankció volt, amely már másként mérte a sérülést, a kárt, azaz „átváltotta” pénzre, majd később szabadságvesztésre. Ezzel azonban relativizálta is a tett és a következmény egyértelmű arányosságát.²¹

Fenti értelmezésemet Nagy Ferenc professzor tévesnek és félrevezetőnek minősítette, érvelve azzal, hogy „a tetтарыosság nem azonos az azonossággal, mivel a talio alatt az azonos mérvű megtorlás joga és az ennek alapján alkalmazott bíraskodás értendő.”²² Nem csak a tisztelet okán nem vonom kétségbe Nagy professzor állítását, hiszen igaz van: a tetтарыosság valóban nem azonosságot jelent. S bármennyire is igaz az állítás, hogy „az arányosság elve, vagyis, hogy a szankciók súlya és szigora arányban álljon az elkövetett bűncselekménnyel, annak súlyával, ez az igazságszolgáltatás általános elvárásának tekinthető,”²³ a fenti idézetek azt jelzik, hogy az arányosság sok szempontból vizsgálható, s térben és időben változó tartalmú szempontrendszer. Úgy gondolom ugyanis, hogy „az azonos mérvű megtorlás joga” egy olyan mércének a meglétét is feltételezi, amelynek a mértékegységeit is ismerjük. A beugrató fizikapéllda azt kérdezi a diáktól: Mi a nehezebb 1 kg toll vagy 1 kg vas? A megoldás természetesen az, hogy egyforma nehezek, mert tömegük azonos. Súly szerint tehát összemérhetők. Térfogatban és sűrűségben azonban jelentős különbség van közöttük. Ha tehát találunk olyan

²⁰ Lásd: KEREZSI KLÁRA: Konfrontáció és kiegyezés: a helyreállító igazságszolgáltatás szerepe a közpolitikában. Akadémiai doktori thesis, ELTE, 2012. URL: <<http://real-d.mtak.hu/id/eprint/492>>

²¹ Lásd részletesebben: KEREZSI KLÁRA: *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája*. Complex Kiadó, Budapest, 2006. 303. p.

²² Lásd: Nagy Ferenc Kerezi Klára akadémiai doktori értekezésével kapcsolatos opponensi bírálatát URL: http://real-d.mtak.hu/492/8/Nagy_Ferenc%2C_az_MTA_doktora_b%C3%ADr%C3%A1lata.pdf

²³ NAGY FERENC: *Bevezető tanok. A büntetőjog és a büntetőjog-tudomány*. In: Büntetőjog I. Általános Rész. HVG-ORAC, Budapest, 2012. 76. p.

mértékegységet, amelynek objektivitása nem kérdőjelezhető meg, akkor még a vas és a tollpohely is összemérhető. Éppen erre tekintettel gondolom azt, hogy a tetтарыosság mércéje – bármennyire is objektívnek tűnik a büntetőjogi joglogika szempontjából –, társadalmi, kulturális értelemben azonban nem az, mert az adott társadalom története, hagyományai, kultúrája alakítja.

V. A bűnelkövetés, mint társadalmi vagy erkölcsi dráma

A bűnelkövetés *dráma*, és mindenki számára az: a sértettnek, az elkövetőnek és a közösségnek is. Ez így volt az I. Büntetőnovella paradigmaváltásának idején, és így van ma is. A 20. század elején ez a szomorújáték *társadalmi (szociális) drámaként* jelent meg. Értelmezhetjük a külső (társadalmi) körülmények kényszerítő erejének drámájaként, amely paradigmaváltást eredményezett a büntetőjogi gondolkodásban, és magával hozta a szociális körülmények értékelésének megjelenését a jogban. Ahogy Balogh Jenő fogalmazta: „[K]orunknak is megvannak azok a szörnyetegei, melyek évről-évre az elhagyatottabb társadalmi osztályok tagjainak, különösen az elzüllésnek kitett fiatalok ak egészségét, becsületét, szabadságát, sokszor egész egyéniségét tönkreteszik. A nyomor és a criminalitás csak kettő ezen szörnyetegek közül.”²⁴ Balogh Jenő jól látta, hogy „... változik a társadalom a törvényhozás felfogása arra nézve, hogy mily cselekményeket kell megtorlás alá vonni. Természetesen lényegesen átalakul és pedig folytonosan emberesebbé válik a büntetési rendszer is.”²⁵

Ha a közfelelősség érvényesülése szempontjából hasonlítunk össze a múltat és jelent, megállapíthatjuk, hogy az I. Büntetőnovella elévülhetetlen érdeme a *közfelelősség megfogalmazása* a bűnözéskezelés szempontjai között. Remélhetőleg nem élek megengedhetetlen leegyszerűsítéssel, amikor azt mondom, hogy az I. Büntetőnovella idejében a szociológia, napjainkban pedig a pszichológia tudományos eredményei hiányoznak a bűnözés kezeléséből. Napjainkban ugyanis a közfelelősség helyébe az egyéni felelősség lép – és kérem az olvasót, hogy ebben a vonatkozásban ne büntetőjog-dogmatikai fogalomként értelmezze a kategóriát –, és az érzelmek manifeszt módon jelennek meg a büntető igazságszolgáltatással kapcsolatos közbeszéd érzelmekkel és indulatokkal telítettségében, valamint a szankciók végrehajtásánál.

A bűnelkövetés ugyanis a 21. században is dráma, de sokkal inkább *érzelmi (erkölcsi) drámaként* jelenik meg, és újabb paradigmaszerű változást indukál a büntetőjogban: az *érzelmek* középpontba kerülését. A rendszerváltozás után a kelet-európai gazdasági és társadalmi átalakulásoknál a figyelem főként az átalakulás gazdasági dimenzióra irányult, a morális és lélektani tényezők elemzésére alig került sor.

Nem kétséges, hogy a kriminálpolitika „sokat tud” az emóciók kulturális és szociálpszichológiai vonatkozásairól: élhet és visszaélhet érzelmekkel, felkorbácsolhat indulatokat, de ki is használhatja például a morális pánik keltette társadalmi felháborodás érzelmi expresszivitását. A büntetési rendszer valóban nem lehet közömbös a cselek-

²⁴ BALOGH 1906.

²⁵ BALOGH 1906.

ménnyel szemben, ki kell fejeznie a sértett felháborodásával való szolidaritást. A hagyományos igazságszolgáltatás sem lehet teljesen mentes az érzelmektől, a helyreállító igazságszolgáltatásnak pedig lényege az érzelmekkel való operálás.

Több évvel ezelőtt olvastam egy 68 éves asszony vallomását, aki rendőrségi feljelentést tett a sérelmére elkövetett utcai rablás miatt – írja Willem de Haan. „Egy kb. 22 éves fehér férfi követett, és utolért. A kezében egy 20 cm-es kést tartott, és azt mondta nekem: 'Add a pénzt, vagy megszúrlak.' Kivettem a pénztárcám a kabátom baloldali zsebéből, és megmutattam néki, hogy csak két db. 10 dolláros és egy 25 dolláros bankjegy van nálam, és odaadtam néki a 45 dollárt. A nyakláncomat is akarta, de azt mondtam néki, hogy ez disznóság. Ekkor nekidőlt a falnak, sírni kezdett, és azt mondta: 'Soha nem tettem ilyen korábban, de kell 100 dollár az anyámnak.' És visszaadta a pénzemet. Ekkor adtam néki 20 dollárt és bementem a lakásomba.”²⁶

A 21. század elején a büntető igazságszolgáltatás területén kettős folyamat zajlik: a szigorodó kriminálpolitikai megközelítések mellett új technikák és problémakezelő módszerek intézményesülnek. Ezen új technikák jelentős része azonban csak a modern büntető igazságszolgáltatás számára új, hiszen a természeti népek körében évszázadok óta alkalmazott konfliktus-megoldási módszerek jelennek meg új köntösben. Egyértelmű kriminálpolitikai pozitívumként értékelhető a sértetti érdekek hangsúlyosabb megjelenése, a jóvátétel gondolatának érvényesítése (a hazai jogban a tevékeny megbánás és a közvetítői eljárás bevezetése). Régen a súlyos bűncselekmények elkövetőinek nevét ismertük (pl. Hasfelmetsző Jack, Báthory Erzsébet, Al Capone), ma viszont inkább a sértettek nevét tudjuk (Kitty Genovese, Polly Kolhaas, James Bulger, Szögi Lajos, Marian Cozma). Az áldozatok neve sokszor egy-egy kriminálpolitikai irányváltást is fémjelez.

Kertész Imre szerint, mivel az 1998. évi büntető novella indokolásában a törvény szigorításának egyik céljaként szerepelt a büntetékiszabási gyakorlat közelítése „a társadalom érzületéhez”, ez is a magyarázata lehetett annak a kölcsönös kapcsolatnak, ami a közvélemény büntetéspártisága és az ítélkezési gyakorlat között tapasztalható.²⁷ A nemzetközi tapasztalatok szerint is szoros korreláció figyelhető meg az ítélkezés és a közvélemény szigora között: amelyik országban keményebb a büntetőpolitika, ott a közvélemény is a szigorúbb büntetéseket pártolja. Az ENSZ által végzett felmérések hasonló jellegzetességeket mutattak. A 2000. évi UNICRI-felmérésben azt kérdezték, hogy mi lenne a leghatékonyabb módja a fiatalkori bűnözés csökkentésének. A vizsgálati személyeknek hét lehetséges válasz közül hármat kellett kiválasztaniuk. A válaszadók többsége (72%) aláhúzta az otthoni nevelés, fele (51%) pedig az iskolai fegyelem fontosságát. Minden harmadik személy (34%) úgy gondolta, hogy a fiatalkorúak bűnözését a szegénység csökkentésével lehetne megállítani.

²⁶ HAAN, WILLEM DE – LOADER, I: *On the Emotions of Crime*. Punishment and Social Control. Theoretical Criminology 2002/3. 243. p.

²⁷ Nem szabad természetesen megfeledkezni a jog „kényszerzubbonyának” (középmérték, három csapás jogi megfogalmazása) hatásáról sem a büntetékiszabási gyakorlatra.

VI. Kriminálpolitikai scenáriók

Vámbéry Rusztem a büntetőpolitikát a *büntető törvényhozást előkészítő tudományként* és a *bűnözés ellen folytatott küzdelem taktikájaként* határozta meg, és erősen óvott a büntetőpolitika túlhasználatától. Ezt írja: „... az állam lehetőleg óvakodjék a büntetéssel sújtott cselekmények felesleges szaporításától. Mindenkor veszéllyel jár a büntető hatalom túlfeszítése, nemcsak azért, mert a *büntetés kétélű fegyver*, amelynek alkalmazása az államra is terhet ró, hanem azért is, mert a kard, amelyet favágásra használunk, megtagadja a szolgálatot a háborúban.”²⁸ Vámbéry üzenetét jó lenne ma is meghallani! Úgy tűnik, hogy az ENSZ, az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának és az Európai Uniónak a büntetőpolitika terén kialakított ajánlásai „meghallották” Vámbéry tanácsát. Ajánlásaik a 20. század elején megfogalmazott eredményekre hajaznak:

- a szabadságvesztés büntetést végső eszköznek kell tekinteni, amelynek alkalmazása csak akkor indokolt, ha az elkövetett bűncselekmény tárgyi súlyára tekintettel nyilvánvaló, hogy semmilyen más büntetés nem lenne megfelelő;
- kerülni kell a rövid tartamú szabadságvesztés büntetés alkalmazását;
- elő kell mozdítani a közösségi és a közösségben végrehajtható szankciók szélesebb körű alkalmazását;
- differenciálni kell a büntetési rendszert, be kell vezetni új, szabadságelvonással nem járó szankciófajtákat, valamint
- biztosítani kell a mediációhoz és az áldozatok kártalanításához való jogot.²⁹

A kriminálpolitika fogalmát Marc Ancel új társadalomvédelmi irányzata helyezte el a tudományos gondolkodás történetében. Az irányzat a kriminálpolitikát társadalmi jelenségnek tekintette, és ebben az értelemben a kriminálpolitikai kutatások tudományos megfigyelést jelentettek. Ancel sajátos megfogalmazásában a büntetőpolitika nem egyszerűen tudomány, hanem művészetnek is tekintendő, hiszen az elemzésnek a bűnözés elleni társadalmi védekezésre is ki kell terjednie.³⁰ A széles értelemben felfogott kriminálpolitika felöleli a büntető igazságszolgáltatáson kívül a bűnmegelőzés és az áldozatsegítés büntetőjogon kívüli eszközeit is.³¹

A büntetőjogászok és a kriminológusok különböző tartalmat tulajdonítanak a kriminálpolitikának, vannak, akik a büntetőjoghoz kötik, mások a kriminológiához.³² A büntetőjogászok többsége számára a kriminálpolitika a büntetőjogi dogmatikára korlátozódik. Nagy Ferenc megfogalmazásában a kriminálpolitika a már elkövetett bűncselekményekre adott, illetve adandó büntetőjogi válaszstratégiák gyűjtőfogalma, és a büntetőjog optimális kialakítására törekedve hidat képez a büntetőjogi dogmatika és a kri-

²⁸ VÁMBÉRY RUSZTEM: *Büntetőjog I. kötet*, 8. §. Büntetőpolitika, Grill Károly Könyvkiadó vállalata, Budapest, 1907. In: Kónyáné Kutrucz Katalin (szerk.): Vámbéry Rusztem Emlékkötet. MTA Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest, 1986. 19. p.

²⁹ DOMOKOS ANDREA: *Kriminológia és büntetőpolitika Magyarországon a globális kihívások korában*. Jog Állam Politika: Jog- és Politikatudományi folyóirat 2012/2. 3–12. pp.

³⁰ SZABO DENIS: *Kriminológia és kriminálpolitika*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1981.

³¹ Lásd a fogalom alakulásáról részletesen: PALLAGI ANIKÓ: *Büntetőpolitika az új évszázad első éveiben*. PhD értekezés. DE Marton Géza Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Kézirat, 2014.

³² PALLAGI 2014, 14. p.

minológia között.³³ Ekként még a szélesebb értelemben felfogott kriminálpolitika is a jogállami büntetőjog céljának betöltését szolgálja, amelyet meg kell különböztetni a jogállami büntetőjogon kívüli célra irányuló aktuálpolitikától.³⁴

A kriminálpolitikai beavatkozás számára három olyan támadási pont van, amelyekkel a bűnismétlés befolyásolható, és ezt már eleink is tudták. A bűnismétlés megelőzését az intenzív *korai beavatkozási rendszerek* (szociálpolitika, gyermekvédelem stb.) működtetésével, a *szankciók hatékonyságának* növelésével, és a börtönben működő *kezelő programok* segítségével lehet elérni. Napjaink kriminálpolitikai gyakorlata mégis mintha más irányba tartana. A trendeket vizsgálva három jellemző együttjárást figyelhetünk meg:

- (1) a bűnözés meghatározó *politikai kérdéssé* vált,
- (2) egyre tágabban értelmeződik a bűncselekményként megfogalmazható magatartások köre, azaz a bűncselekmények konkrét meghatározása egyre inkább kizárólag *politikai, és nem szakmai kérdés* és
- (3) a bűnözés visszaszorítására rendszerbe állított technológia, illetve a bűnözéssel kapcsolatos diskurzusok és a képletes beszédek a bűnözésről és a büntető igazságszolgáltatásról minden vonatkozásban látványossá, láthatóvá váltak, és ezzel jó lehetőséget adnak annak láttatására: a *kormány kormányoz*.

Ez utóbbi jellemzőt Barbara Hudson ekként fogalmazza: „ha a kormányzatoknak nincs mozgásterük a gazdasági szférában, de magukat, erős, tevékeny kormányzatként akarják elismertetni, akkor más területen fognak aktívvá válni – például a kriminálpolitika területén.”³⁵ A társadalmi kontroll intézményei arra törekszenek, hogy újabb és újabb megoldásokkal ellenőrizzék és szabályozzák a lehetségesen felmerülő veszélyek legszélesebb körét. A civilizálatlan magatartások és az enyhe súlyú jogsértő cselekmények elleni küzdelem témájának beemelése a politikai diskurzusba a jogi szabályozás területének kiterjedéséhez vezetett, de ugyanakkor – paradox módon – egyre több alkalmat is teremtett a helyreállító igazságszolgáltatás eszközrendszerének alkalmazására.³⁶

Szabó András szerint „a büntetőjog az adott kor kultúrájának terméke. Ezen belül különösen az adott kor uralkodónak tekinthető emberképe és társadalomképe a meghatározó.”³⁷ Számolnunk kell viszont a jog jogi természetével és a jogi szabályozás sajátosságaiival, „nem várhatjuk el a jogtól, hogy a kor kulturálisnak mondott eszméit elméleti tételként deklarálja. Az eszmék a büntetőjog-elméletekben fogalmazódnak meg. Ezek az eszmék megelőzik a tényleges jogi szabályozást, és a kodifikációs koncepciókba sűrűsödnek. Ezek a szabályozási koncepciók lényegében kriminálpolitikai elképzelések, majd törvényhozási vitájuk útján törvény formájában lépnek hatályba, válnak érvényes és kötelező szabállyá.”³⁸

³³ NAGY 2012, 31. p.

³⁴ NAGY FERENC: *Régi és új tendenciák a büntetőjogban és a büntetőjog-tudományban*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2013. 125. p.

³⁵ HUDSON, BARBARA: *Justice in the Risk Society: Challenging and Re-affirming 'Justice' in Late Modernity*. Sage Publications Ltd, 2003. p. 62.

³⁶ KEREZSI 2012.

³⁷ SZABÓ A.

³⁸ SZABÓ A.

Száz évvel ezelőtt, Balogh Jenő korának kriminálpolitikája *optimistán, a legjobb szcenáriót* alapul véve választotta eszközeit a bűnisméltés megelőzésére, a bűnözés feltételeinek befolyásolására. A társadalmi problémákra adott tudományos válaszok adekvát összhangban voltak a felismert törvényszerűségekkel. Mint Balogh Jenő írta: „... a rövid- tartamú szabadságvesztés nemcsak a büntetés céljait nem képes elérni, hanem egyenesen ártalmas is.”³⁹

Napjaink kriminálpolitikája *pesszimistán, a legrosszabb szcenárió* bekövetkezését feltételezi, és nincs tekintettel sem a tudományos eredményekre, sem a bűnözés tényleges alakulására. Nem a bűnözés nő, hanem a „bűnös szegényekkel” szembeni gyűlölet. Ferge Zsuzsa igazolta, hogy a büntető állam sikeresen konvertálja a globálisan növekvő létbizonytalanságtól való szorongást a bűnözőkkel, ezen belül egy-egy kisebbséggel szembeni szorongássá, és gyűlöletté. Ezzel a létbizonytalanság, a szegénység és a növekvő egyenlőtlenségek elleni küzdelem helyébe a büntetőpolitikát állítja. A *büntető állam* térnyerésének következménye az egyenlőtlenség, a szegénység és a kirekesztés további növekedése, a civilizációs folyamat megfordítása, vagyis a decivilizáció, és a társadalom szétesése.⁴⁰

A kriminálpolitika mai alakítói és a laikus közvélemény a *bűnözéskontroll leegyszerűsített modelljében* gondolkodnak. Abban, amely úgy véli, hogy az emberek ésszerű gazdasági számítást végeznek, hogy elkövessék-e a jogsértő cselekményt vagy sem. Abban, amelyben az elrettentés a büntető igazságszolgáltatás fő fegyvere. Abban, amely úgy gondolja, hogy az elkövetők száma – és közvetve a bűnözési ráta – elsősorban a büntetéssel fenyegetéshez igazodik, amely veszélyt biztosan bekövetkezően kell megígérni, és annál hatékonyabb, minél súlyosabb a fenyegetés. Abban a leegyszerűsített modellben gondolkodnak, amelyben a büntetéskiszabás és a szankció-végrehajtás szigorítása logikus válasznak tűnik a bűnözésre, és amelyben a bűnelkövetők jogai a büntető igazságszolgáltatás hatékony működését akadályozó feltételekként fogalmazódnak meg.

Történik ez annak ellenére, hogy az elmúlt huszonöt év adatai visszaigazolják a bűncselekmények csökkenésének világszerte tapasztalható tendenciáját az elkövetői oldalon is. Az ismertté vált bűnelkövetők száma itthon is csökkent, különösen a vagyon elleni bűncselekmények mérséklődésével összefüggésben, de a visszaesőket jól jellemző kategóriákban is határozott számbeli apadás tapasztalható.

1. sz. táblázat

A regisztrált bűncselekmények és bűnelkövetők száma (1965–2014)

Év	Bűncselekmények	Bűnelkövetők
1965	121.961	87.315
1966	121.056	87.752
1967	119.872	76.809
1968	118.254	68.447
1969	110.622	71.510
1970	122.289	66.677
1971	123.147	76.974
1972	125.999	78.040

³⁹ BALOGH 1910a, 1-13. p.

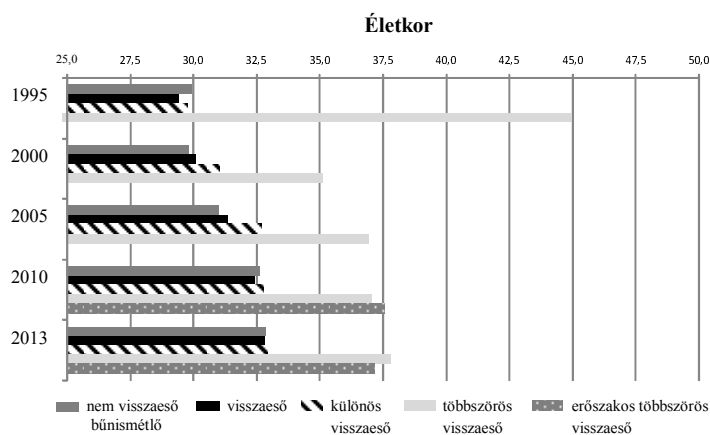
⁴⁰ FERGE ZSUZSA: *A büntető államtól a jóléti államon át a bosszúálló államig.* In: BORBÍRÓ et al.: *A büntető hatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz.* Eötvös Kiadó, Budapest, 2014. 117–136. pp.

Év	Bűncselekmények	Bűnelkövetők
1973	125.388	76.017
1974	111.825	69.517
1975	120.889	72.049
1976	129.424	76.577
1977	123.623	78.556
1978	126.907	79.516
1979	125.267	73.838
1980	130.470	72.880
1981	134.914	77.649
1982	139.795	77.174
1983	151.505	83.324
1984	157.036	83.493
1985	165.816	85.766
1986	182.867	93.176
1987	188.397	92.643
1988	185.344	82.329
1989	225.393	88.932
1990	341.061	112.254
1991	440.370	122.835
1992	447.222	132.644
1993	400.935	122.621
1994	389.451	119.494
1995	502.036	121.121
1996	466.050	122.226
1997	514.403	130.966
1998	600.621	140.083
1999	505.716	131.658
2000	450.673	122.860
2001	465.694	120.583
2002	420.782	121.786
2003	413.343	118.030
2004	418.883	130.182
2005	436.522	133.790
2006	425.941	124.171
2007	426.914	116.161
2008	408.407	116.584
2009	394.034	111.736
2010	447.186	122.529
2011	451.371	112.895
2012	472.236	100.239
2013	377.829	103.676
2014	329.575	105.623

Forrás: ERÜBS/ENYÜBS

Az adatok részletesebb vizsgálata azonban azt mutatja, hogy nem elegendő csupán az abszolút számok vizsgálata. Az arányszámok ugyanis azt jelzik, hogy miközben az ismertté vált bűnelkövetők száma csökken, növekszik az „új belépők”, azaz a büntetlen előéletűek aránya a bűnelkövetők között. Új jellegzetesség az is, hogy 1990 óta határozottan *növekszik a bűnismétlők átlagéletkora*. Egy adott év ismertté vált hazai bűnismétlőinek életkorát vizsgálva látható, hogy az 1990-es évek közepétől egy új trend indult be a büntetett előéletűek életkori megoszlásában: a *visszaeső kohorsz egyre idősebb*.

A bűnismétlők és visszaesők átlagéletkorának változása (1995–2013)

Ez egyértelműen arra utal, hogy – a számbeli csökkenés ellenére – a bűnözésből kilépés (dezisztencia) lehetőségei tovább szűkültek a bűnismétlők számára. S napjaink igazságszolgáltatási rendszerei egyre kevesebbet akarnak tudni a bűncselekményt elkövető emberről...

Az előbb leírt gondolatok Nagy Ferenc professzort köszöntik, akinek a szakmám nevében is köszönöm, hogy írásaiban és előadásaiban mindig is azokat a lényegi összefüggéseket elemzi, amelyek a kriminológia számára is megkerülhetetlenek. Köszönöm, hogy olyan szakmai kereszteződési pontokra, és olyan új változási tendenciákra hívja fel a figyelmet, amelyek arra készítetnek, hogy az összefüggéseket kriminológusként is megvizsgáljam. A professzor úr joglogikán edzett feszes gondolkodása őt segíti abban, hogy sose vétse el szakmai kompetenciahatárait, bennünket pedig abban, hogy erre törekedjünk. Joglogikai következtetései fogódzót nyújtanak más szakmák képviselőinek, és biztos alapot a jövő jogász generációinak.